

The relationship between the sign and the modulus in non-verbal communication in the novel *Ayyām ma‘ah*

Foroozan Shahraki, MA in Arabic Language and Literature, University of Zabol

Abdolbaset Arab Yusofabady¹, Assistant Professor of Arabic Language and Literature, University of Zabol

Ali Asghar Habibi, Associate Professor of Arabic Language and Literature, University of Zabol

Received: 30-11-2019

Accepted: 06-10-2020

Introduction: Semiotics, also called semiology, is the study of signs and sign-using behavior. It was defined by one of its founders, the Swiss linguist Ferdinand de Saussure, as the study of “the life of signs within society.” Although the word was used in this sense in the 17th century by the English philosopher John Locke, the idea of semiotics as an interdisciplinary field of study emerged only in the late 19th and early 20th centuries with the independent works of Saussure and the American philosopher Charles Sanders Peirce.

Saussure treated language as a sign-system, and his work in linguistics supplied the concepts and methods that semioticians applied to sign-systems other than language. One such basic semiotic concept is Saussure’s distinction between the two inseparable components of a sign, namely the signifier, which is linguistically a set of speech sounds or marks on a page, and the signified, which is the concept or idea behind the sign. Saussure also distinguished parole, or actual individual utterances, from langue, the underlying system of conventions that makes such utterances understandable. It is this underlying langue that most interests semioticians. The interest in the structure behind the use of particular signs linked semiotics with the methods of structuralism, which sought to analyze such relations. Saussure’s theories are, thus, also considered to be fundamental to structuralism (especially structural linguistics) and poststructuralism.

The relationship between language and emotions can be viewed from two viewpoints. First, language, in a broad sense, can be viewed as being emotive. Taking this view, it is commonly assumed that people, at least on occasions, have emotions, and that being emotional gains its own agency, impacting the communicative situation in a variety of ways. This can also take place extralinguistically (e.g. by facial expressions, body postures, proximity, and the like), in terms of suprasegmentational and prosodic features, and in terms of

---

¹- Corresponding Author Email: arabighalam@uoz.ac.ir

linguistic forms. In this view, language and emotion are two concurrent, parallel systems in use, and their relationship is due to the impacts of emotions on the performance of the language. Both of them share their functionality in the communicative process among people.

If language is conceived of as merely representing the world of emotions and/or people's conceptualizations and understandings of the emotions, it offers an immediate access. Language, in this view, is transparent. However, if it is conceived of in one or another way as contributing to how emotions are understood, or even, to what emotions are, the relationship is not direct but mediated.

As far as the narrative literature is concerned, the earliest philological studies of gesture show a strong interest in cultural history. They complemented contemporary writings in folklore, folk psychology and comparative linguistics that attempted to take the inventory of the gestures in various cultures, in particular those of the Greeks and Romans and of the European Middle Ages.

Methodology: For any interaction with another person, we communicate with each other primarily through nonverbal channels. This occurs through multiple channels and is both strategic and non-strategic. This includes body language, voice tone, clothing and adornments, the environment, timing, and touch. For nonverbal communication, a single element such as choosing where to sit during a negotiation or meeting or perhaps a hand gesture can be viewed as having a minimal importance on the overall impact of the situation.

Results and Discussion: Personality is the manifestation of thoughts, feelings, and behaviors that make a person unique. It is believed that personality arises from within the individual and remains fairly consistent throughout life. While there are many different definitions of personality, most scholars focus on the pattern of behaviors and characteristics that can help to predict and explain a person's behavior.

Traits and patterns of thought and emotion play important roles along with fundamental characteristics of personality. The major characteristics are as follows:

- a) Consistency: There is generally a recognizable order and regularity to behaviors. Essentially, people act in the same ways or similar ways in a variety of situations.
- b) Psychological and physiological features: Personality is a psychological construct, but research suggests that it is also influenced by biological processes and needs.
- c) Behaviors and actions: Personality not only influences how we move and respond to our environment, but it also causes us to act in certain ways.

d) Multiple expressions: Personality is displayed in more than just behavior. It can also be seen in our thoughts, feelings, close relationships, and other social interactions.

In the mentioned novel, there are several examples of cultural and social issues related to women that show an instrumental view of women. The social rights of women in this novel are not equal to those of men, and they are victims of what the patriarchal society figured out for them. Much of the behavior of the female characters in this novel arises from and is influenced by the cultural atmosphere of the society a few decades ago, whose cultural and social characteristics are revealed through what the society expect from women's behaviors, relationships and beliefs. The different women in this novel are the product of the world, i.e., thinking, culture, and upbringing of patriarchal societies. They have experienced emotions that are often formed under certain coercive conditions, and, in this novel, they move from tradition to modernity. They must both play the role of the beloved as a delicate creature and satisfy the opposite sex in the community and protecting their chastity and innocence in an atmosphere full of inequality as well as hidden verbal and physical violence. In this situation where the woman is still recognized as a veiled being, she is deprived of the possibility of direct communication with others. So, it makes the non-verbal communication of women more highlighted in the novel.

Conclusion: The following table shows the presence of non-verbal connotations in the novel *Ayyām ma'ah*:

		face	position	hand	head	total
<i>Ayyām ma'ah</i>	frequency	508	138	71	40	757
	percentage	67%	18%	10%	5%	100%

The relationship of the story characters to the feminine characters' non-verbal face-related signs has a high frequency. This indicates the importance of body language is in the relationships of the characters in the story. The high frequency of facial expressions in the novel is due to the fact that, in the non-verbal communication of the novel characters especially when the parties are women, facial expressions that include lip and mouth movements and eye gestures are more usable and visible. They are one of the main channels of messaging through which a huge amount of information is transmitted to the addressee in a relatively short time in the form of looks, laughter, crying and kissing. Regarding the importance of eye gestures in the non-verbal communication of the characters of the novel, it should be noted that the eye is the instance of the face and participates in revealing the hidden secrets of the person with other parts of the face. This is evident throughout the story and in the interpersonal relationships of the female characters, especially "Reem". Also, the non-verbal communication modules in the book contain more positive concepts to

The Journal of New Critical Arabic Literature

Original Research Article/ Eleventh Year, No. 22, Spring and Summer 2021

---

express satisfaction with the past, present happiness and hope for the future. This mood of the female characters in the story and their mostly confirmatory and peaceful personality are appropriate.

Keywords: Semiotics, Sign, Nonverbal communication, *Ayyām ma‘ah*, Colette Al-Khoury.

بررسی مناسبات دال و مدلول در ارتباطات غیرکلامی رمان آیام معه

فروزان شهرکی، دانش آموخته کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی، دانشگاه زابل
عبدالباسط عرب یوسف‌آبادی^۱، استادیار زبان و ادبیات عربی، دانشگاه زابل
علی اصغر حبیبی، دانشیار زبان و ادبیات عربی، دانشگاه زابل

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۹/۰۹ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۷/۱۵

چکیده

از آنجا که بخش گسترده‌ای از ارتباط انسان‌ها به وسیله‌ی ارتباطات غیرکلامی پدید می‌آید، لذا می‌توان به این نوع ارتباط به‌عنوان یک نشانه نگریست و مناسبات دال و مدلول‌های آن را بررسی نمود. در متون داستانی گستره‌ی وسیعی از ارتباطات غیرکلامی (دال مرکزی) با همنشینی در کنار دال‌های شناور معنا ساز، متضمن مدلول‌هایی متناسب با بافت ارتباط است. در پژوهش حاضر تلاش می‌شود با تکیه بر روش توصیفی-تحلیلی، همنشینی دال و مدلول در ارتباطات غیرکلامی رمان «آیام معه» (۱۹۶۰م) از کولیت الخوری (۱۹۳۱م) مورد بررسی قرارگیرد. بخشی از نتایج نشان می‌دهد در روابط میان‌فردی شخصیت‌های داستان به‌ویژه شخصیت‌های زنانه- دال‌های غیرکلامی مرتبط با دلالت‌های چهره از بسامد بالایی برخوردار است. این میزان از بسامد نشان‌دهنده‌ی این حقیقت است که زنان به ویژه در جامعه‌های مردسالار، از گفتارهای قطعی می‌پرهیزند و در گفتار اغلب آن‌ها نوعی تعریض وجود دارد. دلیل این روش ارتباط از موقعیت متزلزلشان در اجتماع مردسالار نشأت گرفته است. همچنین مدلول‌های ارتباطات غیرکلامی در این اثر بیشتر در دایره‌ی مفاهیم مثبتی قرار می‌گیرد که خلاصه‌ی آن، رضایت از گذشته، شادی در حال و امید به آینده است؛ این ویژگی با روحیات شخصیت‌های زنانه‌ی داستان و تیپ شخصیتی آن‌ها که بیشتر تأییدگر و صلح‌جو هستند، هم‌خوانی دارد.

کلیدواژه‌ها: نشانه‌شناسی، دال، مدلول، ارتباطات غیرکلامی، آیام معه، کولیت الخوری.

۱- پست الکترونیکی نویسنده مسئول: arabighalam@ouz.ac.ir

مقدمه

ارتباط با مخاطب و انتقال مفاهیم مختلف به وی، از اساسی‌ترین مباحث علوم ارتباطات و زبان‌شناسی است. ارتباط در یک تقسیم‌بندی کلی به دو نوع کلامی و غیرکلامی تقسیم می‌شود و این دو نوع ارتباط، در روند تعاملات درون‌فردی، میان‌فردی و جمعی به مانند یک نشانه عمل می‌نماید. ارتباط غیرکلامی، به‌عنوان پرکاربردترین نوع ارتباط اجتماعی (شحرور، ۲۰۰۹: ۹) از زنجیره‌ی دال و مدلول تشکیل شده است. هر یک از جوامع مختلف، به تناسب محیط و وضعیت خاص فرهنگی خویش، از ایما و اشاره‌های خاص خویش بهره می‌برند. اشاره‌هایی همچون حرکت دادن، سر علاوه بر این‌که جهانی هستند، برای مدت‌زمان طولانی نیز در خطوط متعارف ارتباطات نژادهای مختلف تداوم پیدا می‌کنند و چنین علامت‌هایی که تخیل مردم چندفرهنگ را برمی‌انگیزد، اقلیم اندیشه‌های هنرمندان را رهبری می‌کند؛ تا جایی‌که صورخیال هنرمندانی که با آن‌ها ارتباط برقرار می‌کنند، از محدوده‌ی خود فراتر می‌رود و صبغه‌ای جهانی می‌یابد از این‌رو می‌توان گفت یک اشاره‌ی غیرکلامی در چند جامعه معنای متفاوت دارد.

از آنجا که ماهیت بشر در جای‌جای جهان و تمام ادوار ثابت بوده، می‌توان مشابهت افکار و اشتراک بهره‌گیری از زبان اشارات را نشان‌دهنده‌ی وحدت نیازهای بشر، همسانی معضلات و معماهای آدمی و تشابه مسائل و دشواری‌های دیروز و امروز او در سراسر گیتی دانست. در نظام ارتباط غیرکلامی، رابطه‌ی بین دال و مدلول قراردادی است و میان این دو عنصر، هیچ‌گونه رابطه‌ی حقیقی و منطقی وجود ندارد (الفاخوری، ۱۹۹۰: ۱۲)؛ زیرا «دال غیرکلامی که به یاری ادراک حسی دریافت می‌شود و وجود مادی دارد، به مدلولی دلالت می‌کند که در قالب تصور در ذهن شکل گرفته‌است» (احمدی، ۱۳۷۱: ۳۳) و از این‌رو، «مدلول به‌طور مستقیم به شکل حقیقی دال دلالت نمی‌کند» (تشاندر، ۲۰۰۸: ۴۸).

از دیگر سو، تصورات ذهنی که از همنشینی دال و مدلول شکل می‌گیرد، تحت‌تأثیر فرهنگ هر جامعه معنادار می‌شود؛ زیرا «در هر فرهنگ برای برقراری ارتباط، روش‌های منحصربه‌فردی تعریف شده؛ گاه یک نشانه در یک فرهنگ ناقل مفهومی مثبت است و

بررسی مناسبات دال و مدلول در ارتباطات غیرکلامی رمان آیام معه ۶۵

همان نشانه در فرهنگی دیگر، مفهومی منفی را تداعی می‌نماید» (أسعد عرار، ۲۰۰۷: ۲۹-۳۰)؛ از همین‌رو، لازم است که محقق به‌هنگام تحلیل یک اثر، در بهره‌گیری مناسب از نشانه‌ها به فرهنگ نیز توجه نمایند.

تفسیر جزء به جزء دال‌ها در مبحث نشانه‌های غیرکلامی، کاری نادرست است؛ زیرا «معنای موردنظر پیام، با کنار هم قرارگرفتن دال‌ها و زنجیره‌ی هم‌ارزی آن‌ها محقق می‌شود» (بیز، ۱۹۹۷: ۱۸) و تحقق این امر، مستلزم توجه به قواعد همنشینی دال‌های مرکزی در کنار دال‌های شناوری می‌باشد که بر معنای برداشت‌شده از ارتباطات غیرکلامی تاثیرگذار است. عدم توجه به این مسأله نیز، موجب برداشت‌های نادرست از پیام می‌شود؛ زیرا «معنای موردنظر از درون و عمق اشارات و ایماهای بدن نشات می‌گیرد» (العربی، ۲۰۱۳: ۵۶).

از منظر نشانه‌شناسی، «متن در هر رسانه‌ای ممکن است شکل بگیرد» (سجودی، ۱۳۸۰: ۱۲۸). داستان، زمینه‌ای است برای تبادل انواع ارتباطات غیرکلامی شخصیت‌های مختلف؛ زیرا بخشی از ذهن شخصیت‌های داستان در هر شکلی از ارتباط، بر روی ارتباطات غیرکلامی متمرکز است و برای درک و تفسیر بهتر و اعتبارسنجی پیام‌های کلامی، از این ارتباطات استفاده می‌کند. شخصیت‌های داستان تا حدّ زیادی در ارتباطات غیرکلامی رمزگذاری می‌شوند (الحسین وترکو، ۲۰۱۶: ۱۴)؛ بنابراین، پیام‌های برآمده از اندام‌های بدن آن‌ها بیشتر سرنخی از حالت‌های روحی آنان می‌باشد که داستان‌نویس از آن برای ایجاد تأثیر ویژه بر خواننده استفاده می‌کند. داستان‌نویس با همنشینی دال‌های مرکزی و شناور، به‌صورت آگاهانه به زوایا، حدود، اندازه و چگونگی استفاده از ارتباطات غیرکلامی می‌پردازد و چگونگی بازنمایی زوایای پنهان شخصیت‌ها با استفاده از ارتباطات غیرکلامی را نشان می‌دهد. بنابراین، ارتباط غیرکلامی زمانی در شخصیت‌پردازی مؤثر خواهد بود که «عناصری همچون حالت چهره، ایما و اشاره‌ها، تماس چشمی، اطوار و حتی تَن صدا در جای خود مورد استفاده قرار گیرد» (Segal, 2011: 1).

دیگر عنصر مهم داستان، صحنه‌پردازی است که نقش گسترده‌ای در ارائه و بیان ارتباطات غیرکلامی دارد (حاجتی و رضی، ۱۳۹۱: ۹۷). فضای داستان می‌تواند با استفاده از دال‌های غیرکلامی منفی، تصویری اضطراب‌آور، خشن و تلخ در جهت قطع ارتباط داشته‌باشد و یا با کمک دال‌های غیرکلامی مثبت، تصویری صمیمی، پُر جاذبه و رمانتیک برای ادامه‌ی ارتباط ارائه نماید.

از آن‌جایی که زنان، بیشتر از مردان به ارائه‌ی احساساتشان در قالب نشانه‌های غیرکلامی به مخاطب تمایل دارند (ریچموند و مک‌کروسکی، ۱۳۸۷: ۴۲۶)؛ به همین موازات نیز، داستان‌نویسان زن بیشتر از داستان‌نویسان مرد «تمایل دارند در فضا سازی داستان و گفتگوهای درون‌فردی و میان‌فردی شخصیت‌های زنانه‌ی داستان، از نشانه‌های غیرکلامی استفاده نمایند» (برهومة، ۲۰۰۲: ۱۴۳).

رمان «ایام معه» نوشته‌ی «کولیت الخوري» (۱۹۳۷م) داستان‌نویس معاصر سوریه، از جمله داستان‌هایی است که در توصیف روابط درون‌فردی و میان‌فردی شخصیت‌های زنانه‌ی آن، تبلوری از ارتباطات غیرکلامی دیده می‌شود. این رمان با زاویه‌ی دید اول‌شخص، روایتگر زنی عاطفی و حساس به نام «ریم» است که طی ۸ مقطع از داستان، تلاش می‌کند تا از کشمکش‌های درونی و بحران‌های جامعه‌ی مردسالار رهایی یابد و به مخاطبِ خاص و زندگی آرمانی‌اش برسد. او با برخورداری از ویژگی شخصیت‌های مهرطلب، در طول رمان تلاش می‌کند اندوه و اضطراب درونی‌اش را پنهان سازد و مهرِ نابی که سالیان دراز از آن بی‌نصیب بوده را از مخاطبِ خاصش دریافت نماید. «کولیت الخوري» برای بیان هیجان‌های درونی «ریم»، میان دال و مدلول‌های غیرکلامی داستان، ارتباطی منطقی ایجاد می‌نماید و با کمک حالات چهره و انواع رفتارهای حرکتی وی، مدلول موردنظر را به مخاطب القا می‌کند تا از این طریق، درک بن‌مایه‌ی ارتباط شخصیت‌ها برای خواننده امکان‌پذیر باشد.

ضرورت و اهمیت پژوهش

نقش مهم ارتباط غیرکلامی در رفتار اجتماعی شخصیت‌های داستان، بر هیچ‌کس پوشیده نیست و این نقش به اندازه‌ای است که برای شناخت رفتار اجتماعی آن‌ها، به‌ویژه رفتارهای مبتنی بر جنسیت شخصیت‌ها، باید نظام دال و مدلول ارتباطات غیرکلامی را درک نمود که لازمه‌ی این بررسی، شناخت نشانه‌ها و نقش آن‌ها در ارتباطات غیرکلامی عناصر داستان است.

پرسش‌های پژوهش

- پرکاربردترین دال‌ها و برجسته‌ترین مدلول‌ها در ارتباطات غیرکلامی داستان کدامند؟
- بسامد دال‌ها و مدلول‌های این رمان چه ارتباطی با شخصیت‌های آن دارد؟

پیشینه‌ی پژوهش

تاکنون پژوهش‌های متعددی به بررسی ارتباطات غیرکلامی پرداخته‌اند؛ از آن جمله: «ببیز» در کتاب «لغة الجسد: كيف تقرأ أفكار الآخرين من خلال إيماءاتهم» (۱۹۹۷م)، به بررسی چگونگی کاربرد ارتباطات غیرکلامی و تفسیر آن در روابط میان‌فردی و جمعی می‌پردازد و معتقد است که ارتباط غیرکلامی توسط بخش ناخودآگاه مغز کنترل می‌شود و به‌طور کامل بازتاب‌دهنده‌ی احساسات درونی افراد است. «محمد الأمين» در کتاب «الاتصال غيراللفظي في القرآن الكريم» (۲۰۰۳م)، به بررسی انواع ارتباطات غیرکلامی در متن قرآن می‌پردازد و تأثیر آن را در فهم آیات قرآن کریم نیز مورد بررسی قرار می‌دهد. وی در پایان به این نکته اشاره می‌کند که بیشتر آیات قرآن کریم از ارتباط غیرکلامی بهره برده‌اند و در خلال آن، سخن می‌گویند.

«کالرو» در کتاب «كيف تقرأ أفكار الآخرين من خلال حركاتهم» (۲۰۰۵م)، اذعان می‌کند که با بررسی ارتباطات غیرکلامی دیگران، می‌توان به رفتارها و افکار آن‌ها پی‌برد. «اسعد عرار» در کتاب «البيان بلالسان: دراسة في لغة الجسد» (۲۰۰۷م)، راهکارهای بنیادینی که می‌تواند گره‌گشای تعاملات میان‌فردی شخصیت‌ها باشد را

پیش‌روی پژوهشگران این عرصه قرار می‌دهد و معتقد است ارتباطات غیرکلامی می‌تواند آفاق گسترده‌ای را پیش‌روی ارتباطات انسانی بگشاید. «شحرور» در کتاب «فن التواصل والإقناع دليلك إلي النجاح في العمل والمجتمع» (۲۰۰۹م)، به بررسی ارتباطات غیرکلامی انسان‌ها و اسرار درونی آن‌ها می‌پردازد. «رباعية» در پایان‌نامه‌ی خود با عنوان «لغة الجسد في القرآن الكريم» (۲۰۱۰م)، به رفتارشناسی ارتباطات غیرکلامی شخصیت‌ها در داستان‌های قرآنی پرداخته است. «مروّتی و همکاران» در مقاله‌ی «نوع‌شناسی مؤلفه‌های ارتباط غیرکلامی در قرآن کریم» (مجله‌ی دین و ارتباطات، شماره‌ی ۴۳: ۱۳۹۲ش)، به واکاوی جایگاه ارتباطات غیرکلامی در آموزه‌های دینی می‌پردازند. «الجبر» در مقاله‌ی خود با عنوان «لغة الجسد في التراث العربي» (مجلة جامعة القدس المفتوحة للأبحاث و الدراسات، العدد ۳۶: ۲۰۱۵م)، به کارایی گسترده‌ی زبان غیرکلامی در گفتمان سه‌گروه ناقدان، فیلسوفان و ادبا می‌پردازد.

در ارتباط با آثار «کولیت الخوری» نیز چند پژوهش انجام شده: «الحمیدی» در کتاب «المرأة في كتاباتها: أنثي برجوازية في عالم الرجل» (۱۹۸۶م)، ضمن اختصاص چند صفحه به آثار «کولیت الخوری»، این نویسنده را در زمره‌ی ناقدان مطرح جامعه‌ی مردسالار در ادبیات داستانی عرب برشمرد. «سهی محمد هایل» در پایان‌نامه‌ی «الرؤيا والتشكيل في إبداع كوليت الخوري» (۲۰۰۹م)، به بررسی محتوا و ساختار آثار داستانی این نویسنده پرداخته و به این نتیجه رسید که نویسنده در بیشتر آثارش با محور قرار دادن شخصیت‌های زنانه‌ی داستان، به نقد جامعه‌ی مردسالار می‌پردازد.

باتوجه به پیشینه‌ی یادشده، تاکنون هیچ پژوهشی به بررسی نشانه‌شناسی ارتباطات غیرکلامی در این اثر نپرداخته؛ بنابراین می‌توان به‌درستی ادعا کرد که این نخستین پژوهشی است که به نشانه‌شناسی ارتباطات غیرکلامی در رمان «ایام معه» می‌پردازد.

تحلیل دلالت‌های غیرکلامی در «آیام معه»

پیش از این که به دلالت‌های غیرکلامی در رمان «آیام معه» پرداخته شود، از این رو که بیشتر شخصیت‌های اصلی و فرعی رمان از گروه بانوان انتخاب شده‌اند، ضروری است تا توضیحاتی مختصر درباره‌ی زبان زنانه ارائه شود.

بنابر گفته‌ی «سایپرا»، انسان‌شناس مشهور، نوعی جبرگرایی جنسیتی در نظام زبانی حاکم است و «نظام‌های فکری تحت تأثیر زبان اجتماع است؛ به طوری که زبان حاکم در جامعه، اندیشه‌ی ما را در مورد واقعیت شکل می‌دهد» (Sapir, 1931: 578). بافت اجتماعی و آموزش‌های فرهنگی رایج در جامعه، سبب می‌شود که زنان گونه‌ی مؤدبانه‌تری از زبان را مورد استفاده قرار دهند. «لیکاف» معتقد است که «زنان میل باطنی بیشتری برای استفاده از زبان مؤدبانه دارند؛ لذا سعی می‌کنند از دشواژه‌ها و عبارات تابو بپرهیزند» (Lakoff, 1975: 58). او همانند برخی زبان‌شناسان، یکی از تمایزات گفتار زنان و مردان را در استفاده از دشواژه می‌داند؛ زیرا «زنان در بسیاری از موارد اجازه‌ی به زبان‌آوردن بعضی کلمات یا حتی اصوات موجود در آن کلمات را ندارند» (Jespersen, 1922: 11).

یکی دیگر از مصادیق ادب در زبان زنان، این است که زنان غالباً در درخواست‌های خود از شکل غیرمستقیم آن استفاده می‌کنند. «درخواست غیرمستقیم^۳»، «عباراتی هستند که معمولاً به شکل سؤال مورد استفاده قرار می‌گیرند» (التفتازانی، ۲۰۰۱: ۴۱۹). «لیکاف» معتقد است «از آن‌جا که در بیشتر جوامع، از زنان در مقایسه با مردان، رفتار اجتماعی مناسب‌تری انتظار می‌رود؛ رفتار زبانی آن‌ها نیز از ساختار مناسب‌تری برخوردار است» (Lakoff, 1975: 53).

ذکر این نکته ضروری است که در گستره‌ی رمان مورد بحث، مصادیق متعددی از مسائل فرهنگی و اجتماعی مربوط به زنان وجود دارد که آشکارکننده‌ی نگاه ابزاری به زنان است و نشان می‌دهد که حقوق اجتماعی زنان این رمان هم‌سطح مردان نیست و آنان اسیر سرنوشتی هستند که جامعه‌ی مردسالار برایشان رقم زده است. بخش زیادی از کنش‌ها و واکنش‌های اشخاص و قهرمانان زن این رمان، برخاسته و متأثر از فضای

فرهنگی جامعه‌ی چند دهه‌ی قبل است که ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی مربوط به آن دوران، از خلال رفتارهای شخصیت‌ها، ارتباط‌های آن‌ها با یکدیگر، اعتقادات و توقعات و انتظاراتی که جامعه از زن دارد، آشکار می‌گردد.

زنان مختلف در این رمان، که محصول دنیا، تفکر و فرهنگ و تربیت جامعه‌ای مردسالار هستند، عواطفی را تجربه کرده‌اند که اغلب تحت الزامات ویژه‌ای شکل گرفته و زن در این رمان در حال گذار از سنت به سوی مدرنیته است. او باید هم به‌عنوان موجودی ظریف و لطیف، قابلیت دلربایی داشته باشد و هم در محیط اجتماع در عین حفاظت از عفت و عصمت خویش، در فضایی مملو از نابرابری و خشونت‌های پنهان کلامی و فیزیکی، رضایت جنس مقابل خویش را جلب کند. این دست و پا زدن در این وضعیت و در جامعه‌ای که هنوز در ذهنیت‌ها، زن مستوره و محجوبه قابل تحسین است، در بسیاری از موارد امکان کنش و گویش مستقیم را از او سلب می‌کند و موجب پررنگ‌تر شدن سویه‌ی ارتباط غیرکلامی در ارتباطات وی می‌شود.

در ادامه، بر اساس بسامد و درصد حضور هریک از انواع این دلالت‌ها، جدولی

ارائه می‌گردد:

جمع کل	دلالت‌های سر	دلالت‌های دست	دلالت‌های حرکتی	دلالت‌های چهره		
۷۵۷	۴۰	۷۱	۱۳۸	۵۰۸	بسامد	آیام معه
۱۰۰٪	۵٪	۱۰٪	۱۸٪	۶۷٪	درصد	

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، این میزان از بسامد نشان‌دهنده‌ی این حقیقت است که زنان به‌ویژه در جوامع مردسالار از گفتارهای قطعی می‌پرهیزند و در گفتار اغلب آن‌ها، نوعی تعریض و احتیاط وجود دارد که از موقعیت پایین زنان حکایت می‌کند و به آن‌ها اجازه‌ی بیان بی‌پروا و جسارتمندانه‌ی ذهياتشان را نمی‌دهد. با توجه به مطالب فوق، طبیعی است که زنان این رمان معمولاً سعی دارند، گفتارشان مؤدبانه باشد و از این‌رو، تقاضا یا اعتراض خویش را به‌صورت غیرمستقیم بیان می‌کنند.

دلالت‌های چهره

هر فرد، بسته به شخصیتش می‌تواند از دال‌های چهره و به شکل‌های مختلف برای برقراری ارتباط با مخاطب بهره ببرد؛ زیرا «چهره یکی از عمده‌ترین مجاری پیام‌رسانی به‌شمار می‌رود که حجم عظیمی از اطلاعات از طریق آن به پیام‌گیر انتقال می‌یابد» (ریچموند و مک کروسکی، ۱۳۸۷: ۱۹) و این حجم از اطلاعات، باید در زمانی نسبتاً کوتاه و به‌شکل نگاه، خنده و گریه انتقال داده شود (فرهنگی، ۱۳۸۰: ۲۹۲). هر حالتی که چهره به خود می‌گیرد، می‌تواند پیام‌های متعددی دربر داشته باشد؛ به‌عنوان مثال «احساس ترس و غم را می‌توان در چشم‌ها جستجو کرد. احساس شادی در گونه‌ها و دهان، بهتر از چشم‌ها ظاهر می‌شود. خشم نیز نه فقط در ابروها، بلکه در کل چهره ظاهر می‌شود» (کیلیام، ۱۹۹۴: ۶۶). پیام‌رسان باید برای درک بهتر نشانه‌های غیرکلامی، به قاعده‌ی همنشینی دال مرکزی در کنار دال‌های شناور توجه نماید تا از این طریق، مدلول موردنظر مخاطب که از بافت ارتباط حاصل می‌شود را دریافت نماید. براساس جدول بالا، دال‌های چهره که شامل حالات لب و دهان و اشارات چشم است، در رمان «ایام معه» از بسامد قابل ملاحظه‌ای (۶۷٪) برخوردار است.

دلالت‌های لب و دهان

تنوع حالات لب و دهان در رمان «ایام معه»، عموماً به‌واسطه‌ی شخصیت‌های زنانه‌ی داستان انجام می‌شود و مدلولی خاص در بردارد که از بافت ارتباط قابل درک است. اهمیت لب و دهان بدان جهت است که این عضو بدن را آوردگاه چهره توصیف کرده‌اند (السعید، ۲۰۱۶: ۱۰۵) و می‌تواند عضوی مناسب برای انتقال مدلول علاقه، غم، شادی، تحقیر، تنفر و تعجب باشد.

راه شناخت مدلول‌های موردنظر پیام‌رسان در رمان «ایام معه»، صرفاً از واحدهای زبانی محقق می‌شود که با قاعده‌ی همنشینی دال مرکزی در کنار دال‌های شناور صورت می‌پذیرد که در زیر، به برخی از گزاره‌های مربوط به حالات لب و دهان اشاره می‌شود^۴:

ردیف	موضوع	تکرار	پیام‌رسان	گزاره	مدلول	دال
۵۰	ملاقات غیرمنتظره	زیاد	رم	انفجرتُ ضاحكة: إذن.. إذن.. هذا أنت!	شادی	بازشدن دهان
۲۶۵	بی‌توجهی نامزد ریم به او	زیاد	رم	أعضُّ على شفتيِّ وكأني أحاول هرس الأهانة بأسناني	خشم	فشردن لب‌ها
۲۷۵	شکست عشقی ریم	رم (تک‌گویی)	رم	تفجرتُ ذراتُ جسدي بالأسي وتقلصتُ شفتاي	اندوه	در هم رفتن لب‌ها
۳۹۵	شوکه‌شدن زیاد از موافقت ریم	رم	زیاد	لم يأبهٔ لوقع أقدامي، فجمد الكلامُ في فيه	تعجب	بسته‌شدن لب‌ها
۱۴۶	آگاهی ریم از واقعیت نامزدش	رم	زیاد	شفتاه ترتعشان وتخشيان البوح	ترس	لرزش لب‌ها
۲۹۲	ازدواج با آلفرد	رم	آلفرد	قبلُ وجنتي برفي	محبت	غنچه‌شدن دهان

در گزاره‌های بالا، پیام واقعی که می‌توان از نشانه‌های غیرکلامی پیام‌رسان دریافت نمود، صرفاً از بافت ارتباط قابل درک است؛ زیرا دال‌های مرکزی همچون: از خنده روده‌برشدن (انفجرتُ ضاحكة)؛ فشردن لب‌ها (أعضُّ على شفتيِّ) و لرزیدن لب‌ها (شفتاه ترتعشان) زمانی با مدلول موردنظر پیام‌رسان همخوانی دارد، که در کنار دال‌های شناور موجود در بافت کلام قرار گیرد و پیام‌گیر با بررسی همنشینی مجموعه‌ی دال‌های مرکزی و شناور، از چگونگی دلالت نشانه‌ها بر مدلول‌های خود پرده برمی‌دارد. نمودار زیر بیانگر چگونگی ارتباط این زنجیره در گزاره‌های فوق است؛ در این نمودار، دایره‌ی مرکزی بیانگر دال مرکزی گزاره‌های جدول و مستطیل‌های کوچک دو طرف دایره نیز دال‌های شناور آن هستند:

بررسی مناسبات دال و مدلول در ارتباطات غیرکلامی رمان آیام معه ۷۳

با بررسی آماری دلالت‌های لب و دهان در رمان آیام معه، مجموعه‌ای از مدلول‌های متنوع به دست آمده که در جدول زیر به آن‌ها اشاره می‌شود:

مدلول‌های لب و دهان	شادی	ز.	آینه	و	پنهان‌کار	تغییر کارکرد	تغییر	تفسیر	نوع
بسامد	۱۷۹	۲۹	۲۷	۱۴	۱۲	۹	۶	۵	۲۸۱
درصد	۶۳٪	۱۰٪	۹٪	۴٪	۴٪	۳٪	۲٪	۱٪	۱۰۰٪

با دقت در آمار بالا، این موضوع مشخص می‌شود که بخش گسترده‌ای از مدلول‌های قابل دریافت به واسطه‌ی حالات لب و دهان شخصیت‌های داستان - که بیشتر زن هستند - عموماً حاوی پیام مثبت و دال بر نگرش امیدوارانه‌ی شخصیت‌های داستان است؛ به‌عنوان مثال مدلول‌های «شادی» (۶۳٪) و «محبت» (۱۰٪)، جزو پربسامدترین مدلول‌های این رفتار غیرکلامی است.

با تحلیل دلالت‌های این رفتار غیرکلامی، چنین استنباط می‌شود که شخصیت‌های زنانه‌ی داستان، به‌ویژه «ریم» با تحمل فشارها و مشکلات موجود در جامعه‌ی مردسالار، قصد دارند تا مخاطبشان را از خود راضی نگه داشته و نظر مثبت آن‌ها را جلب نمایند. اما آن‌ها به این موضوع توجهی ندارند که گاه خشنود نگه‌داشتن دیگران، ممکن است مشکلات بیشتر و عجیب‌تری را برای آنان به‌وجود بیاورد؛ مثلاً این ویژگی شخصیتی «ریم» در مقاطع مختلف داستان، سبب می‌شود بارها نامزد و نزدیکانش برای

هشداردادن و یا تنبیه کردن وی، برای مدتی مشخص از او فاصله گرفته و جدا شوند (الخوری، ۱۹۶۰: ۲۱۴) و به همین جهت، وی گاه مدلول اندوه و یا ترس و خشم را در اشارات لب و دهان خود، به مخاطب القا می نماید.

دلالت های چشم

چشم، کنش هایی را در بردارد که به واسطه ی چشم، پلک، مژه و ابرو صورت می پذیرد. هر حرکتی که به واسطه ی این اجزاء توسط پیام رسان انجام شود، حاوی مدلولی خاص است که از خلال بافت ارتباطی قابل درک خواهد بود و اهمیت اشارات چشم بدان جهت می باشد که «چشم برآیند چهره است و در برملا ساختن رازهای پوشیده ی فرد، با دیگر اجزاء چهره مشارکت می کند» (توهمی، ۲۰۱۳: ۱۷۲). پیام رسان به واسطه ی اشارات چشم، مدلول هایی همچون اندوه، تعجب، علاقه و تفکر را به پیام گیر انتقال می دهد (کلاهیجان و جمشیدی، ۱۳۹۲: ۱۱۷).

در رمان «ایام معه»، راه شناخت مدلول های مورد نظر پیام رسان صرفاً از واحدهای زبانی که در قالب محور همنشینی در کنار دال مرکزی قرار می گیرد، صورت می پذیرد. در جدول زیر، به برخی از گزاره های مربوط به دلالت های چشم اشاره می شود:

رَبِّ	رَبِّ	رَبِّ	رَبِّ	رَبِّ	رَبِّ	رَبِّ
۱۵۵	دغدغه ی شغلی زیاد	ریم	زیاد	أغرقت نظراته في السائل الدائي	تفکر عمیق	خیره شدن
۲۹	درخواست غیرمنتظره ی ریم	ریم	رئیس اداره	إتسعت عيناه دهشة	تعجب	گشاد شدن چشم
۵۲	بررسی شرایط زندگی	ریم	زیاد	ثم تدرجت نظراته الفاحصة شمالاً وشمياً	کنجکاوی	چپ و راست نگاه کردن
۳۱۱	ازدواج با زیاد	زیاد	ریم	تعانقت نظراتنا	علاقه	نگاه خیره ی متقابل
۲۱۷	شنیدن صدای زیاد	زیاد	ریم	أغرقت عیونی بالفرح	شادی	اشک شوق
۱۱۴	رفتار نادرست ریم با زیاد	ریم	مادر بزرگ	كان الإستياء يتطاير من عينيها	خشم	چپ چپ نگاه کردن

بررسی مناسبات دال و مدلول در ارتباطات غیرکلامی رمان آیام معه ۷۵

دلالت‌های چشم که در گزاره‌های بالا توسط پیام‌رسان استفاده شده، به این نکته اشاره دارد که دال‌های مرکزی «العینان، العین، النظرات، العیون»، با همنشینی در کنار دال‌های شناور همچون «أغرق، الدهشة، الفاحصة، الإستیاء، الفرح و تعانقت»، به مدلول‌هایی اشاره دارد که صرفاً از بافت ارتباط غیرکلامی قابل شناسایی است. به‌عنوان مثال، «ریم» که شیفته‌ی دیدار موسیقین بیروت «زیاد» است، وقتی صدایش را می‌شنود زبان چشم او «اغروقت عیونی بالفرح» (الخوری، ۱۹۶۰: ۲۱۷)، شادمانی درونی‌اش را به پیام‌گیر منتقل می‌کند و این‌گونه ارتباط غیرکلامی جانشین واژگان می‌شود؛ پیام‌گیر «زیاد» با استفاده از محور همنشینی، این امکان را می‌یابد تا از شادی «ریم»، برداشت مناسبی داشته باشد. نمودار زیر، زنجیره‌ی ارتباطی دال‌های مرکزی و شناور در مثال‌های بالا را نشان می‌دهد:

نمودار ۲- شمای کلی دلالت‌های چشم در آیام معه

با بررسی آماری دلالت‌های چشم در رمان «آیام معه»، مجموعه‌ای از مدلول‌های متنوع به‌دست آمده که در جدول زیر به آن‌ها اشاره می‌شود:

مدلول‌های چشم	آندوه	فتره	تاریخ	تجزیه	تجزیه	تجزیه	تجزیه	تجزیه	تجزیه	تجزیه
بسامد	۷۳	۳۸	۲۸	۲۶	۲۶	۲۰	۱۱	۳	۲	۲۰۱
درصد	٪۳۳	٪۱۸	٪۱۲	٪۱۱	٪۱۰	٪۹	٪۵	٪۱	٪۱	٪۱۰۰

با دقت در آمار بالا، چنین دریافت می‌شود که اشارات چشم شخصیت‌های «آیام معه»، بیشتر به سمت مدلول‌های منفی متمرکز شده؛ به طوری که مدلول «اندوه» با بالاترین بسامد (۳۳٪) نشان‌دهنده‌ی آن است که شخصیت‌های زنانه‌ی رمان به‌ویژه «ریم»، از رخدادهایی که برایشان اتفاق می‌افتد، بسیار نگران هستند و این امر سبب می‌شود مدلول‌های دیگر «تفکر، تعجب و بررسی» نیز که در ظاهر رویکردی منفی ندارند، به سمت هیجان منفی شخصیت‌های داستان سوق داده شوند؛ از این رو، آن‌ها برای اندیشیدن به موضوعی خاص سعی می‌کنند تفکر خود را با اندوه همسو سازند و به همین جهت از بعضی مسائل متعجب می‌شوند.

این ترتیب مدلول‌ها در اشارات چشم، گویای آن است که به‌طور کلی «ریم» همراه با برخی از شخصیت‌های زنانه‌ی داستان، از لحاظ رفتاری، شخصیتی مهرطلب هستند. «ریم» در نوجوانی مهرناب دریافت نکرده (الخوری، ۱۹۶۰: ۸۶) و از این رو، دچار عناد با خود و سرزنش دائم خویشتن است (همان: ۱۹۸) و تلاش می‌کند این کمبود عاطفی را به‌واسطه‌ی دیگران مرتفع سازد؛ به همین دلیل وی بارها و بارها به تمنای مهر و محبت از سوی نامزدش می‌نشیند (همان: ۲۱۳). این ویژگی در اندوه نهفته در چشمان «ریم» (۳۳٪) و تفکر بیش از حد او به ناملایمت‌های اطرافیان (۱۸٪) مشهود است. مدلول‌های منفی دیگر همچون خشم، ترس و قطع ارتباط که صرفاً به‌واسطه‌ی اشارات چشم صورت می‌پذیرد، بر این مدعا صحه می‌گذارد.

نکته‌ی قابل تأمل در مقایسه‌ی جدول مدلول‌های لب و دهان و مدلول‌های چشم، عدم هماهنگی آماری مدول شادی و محبت در مقابل مدلول اندوه است؛ به طوری که شادی و محبت در اشارات لب و دهان، در مرتبه‌ی اول و دوم و اندوه در مرتبه‌ی سوم قرار دارد؛ در حالی که در اشارات چشم، مدلول اندوه در مرتبه‌ی اول و شادی و محبت، به ترتیب در مرتبه‌ی چهارم و ششم قرار دارد. در توجیه این تفاوت آماری و ارتباط آن با روحيات شخصیت‌های زنانه‌ی داستان به‌ویژه «ریم» باید گفت که به‌نسبت اشارات سایر اعضای چهره، اشارات چشم از راستی‌آزمایی بیشتری برخوردار است؛ زیرا روان‌شناسان هنگام تفسیر ریزحالات صورت، بیشتر به چشم و حرکات چشم در صورت افراد متکی

بررسی مناسبات دال و مدلول در ارتباطات غیرکلامی رمان آیام معه ۷۷

هستند و کشف راز رفتارهای واقعی افراد را ابتدا از چشم آغاز می‌کنند (آرژیل، ۱۳۷۸: ۱۳۸). از این رهگذر می‌توان دریافت که «ریم» ذاتاً شخصیتی اندوهگین و مضطرب است؛ اما در تلاش است با انواع ارتباطات غیرکلامی، خود را شخصیتی شاد و امیدوار جلوه دهد تا در تحکیم و استمرار ارتباط با مخاطب خاص، این نقطه‌ضعف وی به چشم نیاید.

دلالت‌های رفتارهای حرکتی

رفتارهای حرکتی شامل مجموعه‌ای از دال‌های مرکزی و شناور است که هم‌نشینی این واحدهای زبانی در کنار یکدیگر، به مدلول موردنظر پیام‌رسان اشاره می‌نماید. از منظر روان‌شناسی، «رفتارهای حرکتی به حالات راه رفتن، دویدن، نشستن و غیره اطلاق می‌شود که در ارتباطات روزمره، اطلاعاتی را درباره‌ی اخلاق، شخصیت، روحیات و وضع روانی اشخاص منتقل می‌کند» (فرهنگی، ۱۳۸۰: ۲۷۴). در رمان موردنظر، بخشی از واحدهای زبانی مندرج در رفتارهای حرکتی شخصیت‌های داستان، به‌عنوان دال مرکزی و بخشی دیگر به‌عنوان دال شناور، قابل تعریف است. در جدول زیر با تفکیک اجزای ارتباط، مشخص شده که شناخت درست نسبت به ارتباط دال مرکزی و دال شناور در رفتارهای حرکتی، پیام‌گیر را به مدلول موردنظر پیام‌رسان هدایت می‌کند:

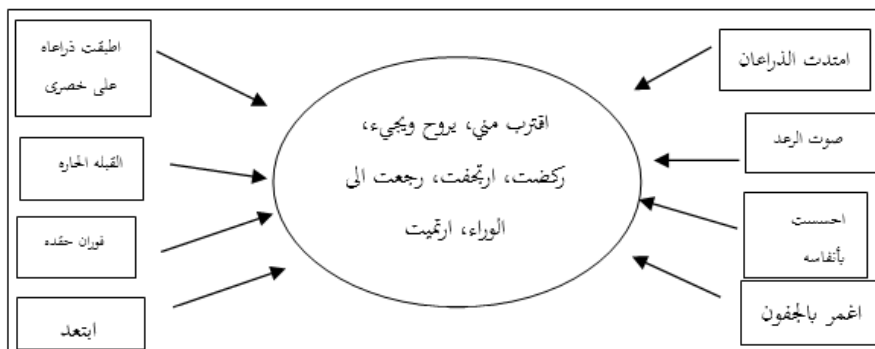
دال	مدلول	گزاره	پیام‌رسان	پیام‌گیر	نوع	آرک
نزدیک- شدن	علاقه	اقترَبَ مني، وأطبقتُ ذراعاه علي خصري	زیاد	رم	برقراری ارتباط با رم	۴۰۳
ولوشدن	استراحت	ارتَمَيْتُ على الديوَانِ الأخضر	رم	رم	فراموش کردن دغدغه‌ها و مشکلات	۸۵
عقب‌گرد	عکس‌العمل	دنا مني وامتدتُ الذراعان، توشكان أن تعانقا كنفني، رجعتُ قليلاً الى الوراء	آلفرد	رم	ورود ناگهانی آلفرد به حریم خصوصی رم	۲۵۷
رفت‌وآمد پیاپی	خشم	انتظر فوران حقه. ظل يروح ويجيء	زیاد	رم	بازگشت آلفرد به بیروت	۳۵۹
دویدن	عجله	ركضتُ إلى الهاتف، أغرس أصابعي في الدوائر الصغيرة وأزرع لهفتي في الأرقام	رم	زیاد	شوق صحبت کردن با زیاد	۳۰۱
لرزش یدن	ترس	وفجأة اخترق صوت الرعد زعيق الهاتف. ارتجفتُ	رم	رم	دوری و جدایی از زیاد	۲۱۷

در گزاره‌های بالا، دال‌های غیرکلامی رفتارهای حرکتی، برحسب تقابل با سایر واحدهای تشکیل‌دهنده‌ی یک نظام، در مفهومی غیر از خود به‌کار رفته‌اند و دیگر آن مفهوم عامیانه را با خود ندارد؛ به‌طوری‌که رفتارهای حرکتی «اقترَبَ مني، ارتمیت، یروح و یجیء، رکضت، ارتجفت، رجعت الی الوراء» در نظام نشانه‌ای غیرزبانی، می‌تواند از تلفیق با عباراتی همچون «اطبقت ذراعاه علي خصري، اغمر بالجفون، القبلة الحارة، فوران حقه، ابتعد، امتدت الذراعان، صوت الرعد، أحسست بأنفاسه» پیام‌آور مدلول‌هایی مانند «علاقه، استراحت‌کردن، خشم، عجله، ترس، عکس‌العمل و استراحت» باشد. در این نمونه‌ها، نظام نشانه‌های غیرکلامی که از دال و مدلول تشکیل شده، آن‌چنان به یکدیگر پیوند خورده‌اند که قابل تفکیک از یکدیگر نیستند و بدین‌شکل در طول داستان، ضرب آهنگ واحدی طنین‌انداز می‌شود. پیام‌گیر نیز می‌تواند برحسب اطلاعاتی که در بافت ارتباط

بررسی مناسبات دال و مدلول در ارتباطات غیرکلامی رمان آیام معه ۷۹

غیرکلامی به شکل مجموعه‌ای از جملات در کنار هم چیده شده، به مدلول‌های متفاوت پی ببرد. نمودار زیر بیانگر چگونگی ارتباط این زنجیره در گزاره‌های فوق است:

نمودار ۳- شمای کلی دلالت‌های رفتارهای حرکتی در آیام معه

با بررسی آماری رفتارهای حرکتی در رمان «آیام معه»، مجموعه‌ای از مدلول‌های

متنوع به دست آمده که در جدول زیر به آن‌ها اشاره می‌شود:

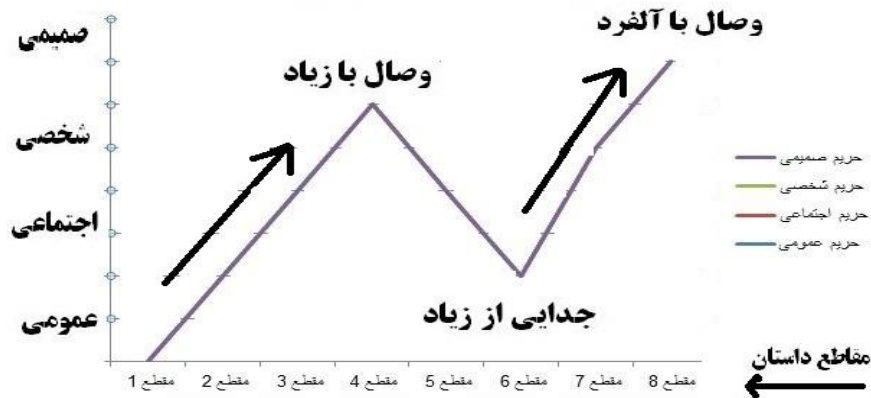
مدلول‌های رفتارهای حرکتی	همبستگی	قدرت	اضطراب	عجله	ترس	استراحت	اشم	تخفیر	شادی	اندوه	عکس‌العمل	ایجاد ارتباط	جمع کل
بسامد	۳۱	۱۲	۲۴	۱۷	۱۳	۱۱	۹	۵	۵	۵	۳	۲	۱۳۸
درصد	٪۲۲	٪۸	٪۱۷	٪۱۲	٪۹	٪۷	٪۶	٪۳	٪۳	٪۳	٪۲	٪۱	۱۰۰٪

پیش از تحلیل جدول فوق، ذکر این نکته ضروری است که بررسی درست و دقیق فاصله‌ی ارتباطی میان پیام‌رسان و پیام‌گیر از ملزومات اساسی رفتارشناسی است. روان‌شناسان معتقدند هر فرد به فراخور ارتباط با دیگران، حریمی برای خود تعریف می‌کند و این حریم به ترتیب شامل چهار نوع عمومی (۲-۵ متر)، اجتماعی (۱-۲ متر)، شخصی (۵۰-۱۲۰ سانتی‌متر) و صمیمی (۱۵-۳۰ سانتی‌متر) است. «حریم عمومی»، «دورترین فاصله‌ای است که شخص با مخاطبش برقرار می‌کند. هدف از اتخاذ این

حریم، زمانی جلوه می‌کند که مخاطب یک گروه بزرگ است» (لويس، ۱۳۸۱: ۱۵۸)؛ «حریم اجتماعی»، بیشتر شامل ارتباط با اشخاصی از قبیل افراد غریبه، فروشنده‌ی محل، تعمیرگاه منزل و غیره است (شحرور، ۲۰۰۹: ۱۹۱). «حریم شخصی»، بیشتر در مهمانی‌های نیمه‌رسمی و کاری، موقعیت‌های اجتماعی خاص و تجمعات دوستانه مورد استفاده قرار می‌گیرد (همان). اگر پیام‌رسان، قصد نزدیکی بیشتر با پیام‌گیر را داشته باشد، از «حریم صمیمی» استفاده می‌کند؛ این حریم، «منطقه‌ای است که شخص طوری از آن حمایت می‌کند که گویی مایملک خود اوست و تنها کسانی همچون همسر، پدر، مادر و فرزندان که از لحاظ عاطفی به او نزدیک هستند، اجازه‌ی ورود به این محدوده را دارند» (ببیز و ببیز، ۲۰۰۸: ۱۹۵).

طبق جدول بالا، فاصله‌های ارتباطی که شخصیت‌های زنانه‌ی داستان، به‌ویژه «ریم» در ارتباط با مخاطب به‌کار می‌گیرند، نشان دهنده‌ی آن است که پربسامدترین مدل رفتارهای حرکتی، بیانگر همبستگی (۲۲٪) و ایجاد مهر و علاقه‌ی این شخصیت‌ها خصوصاً «ریم» نسبت به مخاطب است. چنین بسامدی نشان می‌دهد که به‌عنوان مثال، «ریم» از آن جهتی که در طول مقاطع داستان (۸ مقطع) تلاش می‌کند از حریم عمومی و اجتماعی با افراد متعدد فاصله بگیرد و پس از پیدا کردن مخاطب خاص (آلفرد نامزد پیشین و زیاد، موسیقین بیروت) او را به حریم خصوصی و در نهایت حریم صمیمی خود وارد نماید، شخصیتی مهرطلب است و در طول ارتباط، از محور قدرت به محور همبستگی گرایش خیره‌کننده‌ای می‌یابد. چنین افرادی گرچه در طول دوران کودکی و نوجوانی مهر نابی دریافت نکرده‌اند، اما امواج وابستگی و نیاز را در خود زنده نگه‌داشته؛ تا جایی که باعث می‌شود دیگران او را بپسندند. «ریم»، اغلب تمایلات درونی خود را سرکوب کرده و ضد آن را در خود پرورش می‌دهد (الخوری، ۱۹۶۰: ۸۹) که حاصل آن، تکیه کردن به مخاطبی خاص و احساس وابستگی نسبت به اوست (همان: ۱۱۱).

نمودار زیر حاصل بررسی انتخاب‌های «ریم» نسبت به حریم‌های مختلف با مخاطب در طول ۸ مقطع اصلی داستان «آیام معه» است:

نمودار بالا نشان می‌دهد که «ریم» در مقطع ۱ الی ۴ داستان، تلاش می‌کند از حریم عمومی و اجتماعی فاصله گرفته و فاصله‌ی ارتباطی خود را با مخاطبانش به حداقل برساند. وی با پیدا کردن مخاطب خاص خود «زیاد»، تلاش می‌کند روابطش را به سمت حریم شخصی و در نهایت حریم صمیمی سوق دهد. بنابراین، «ریم» در مقطع ۱ الی ۴ داستان، از محور قدرت به محور همبستگی گرایش خیره‌کننده‌ای پیدا می‌کند و این خصیصه جزئی از خصوصیات رفتاری افراد مهرطلب است که تلاش می‌کنند فاصله‌ی ارتباطی خود را با مخاطبانشان کاهش دهند تا بدین‌وسیله از تعارضات درونی‌شان که ناشی از کمبود محبت در دوران کودکی است، رهایی یابند؛ اما این تعارض سبب شکل‌گیری وابستگی شدید وی نسبت به مخاطبش می‌شود؛ به‌طوری‌که با مشاهده‌ی خطای مخاطبش، در وجودش آشوبی درونی پدید می‌آید که نتیجه‌ی آن، افزایش فاصله‌ی ارتباطی در مقطع ۵ الی ۶ داستان است و این فاصله‌ی ارتباطی گویای آن است که «ریم» از محور همبستگی، به محور قدرت گرایش پیدا می‌کند. وی در این مقطع به‌واسطه‌ی شکست عاطفی و جدایی از مخاطب خاص، تلاش می‌کند از بُعد علائق شخصی (مهر، محبت، عشق و علاقه) رهایی یابد؛ اما از این‌رو که بازه‌ی اصلی این شخصیت، دریافت مهر ناب از اطرافیانی که مدت‌ها او را از این مهر بی‌نصیب ساخته‌اند، می‌باشد قادر نیست رابطه‌ی خود را با مخاطبانش به انتها رساند. «ریم» در طول داستان متوجه می‌شود که مخاطب خاص او، آن نقش اصلی در روابط عاطفی‌اش

را به خوبی ایفا نمی‌کند؛ از این رو در پی مخاطبی دیگر و با شکل و سیاقی متفاوت می‌گردد و در نهایت متوجه می‌شود که هیچ کس نمی‌تواند جای «آلفرد»، نامزد قبلی او را در زندگی اش پُر کند؛ بنابراین در مقطع ۷ داستان، با «آلفرد» وارد حریم شخصی می‌شود و پس از مدتی که متوجه می‌شود «آلفرد» همان مرد آرمانی اوست، او را وارد حریم صمیمی خود می‌کند و این حریم را تا پایان داستان حفظ می‌نماید.

همچنین جدول بسامد مدلول‌های رفتارهای حرکتی، گویای این است که مدلول‌های منفی در رفتارهای حرکتی شخصیت‌های «ایام معه» بسیار بیشتر از مدلول‌های مثبت آن است و این موضوع بدان جهت است که شخصیت‌های زنانه‌ی رمان به‌ویژه «ریم»، عموماً شخصیت‌هایی هستند که در زندگی شخصی‌شان دچار عارضه‌ی ترس، استرس و اضطراب شده‌اند؛ به‌عنوان مثال «ریم» در طول داستان به عنوان شخصیتی معرفی می‌شود که بدون احساس خطر واقعی، دائماً نگران است و این نگرانی به‌واسطه‌ی وجود علائمی همچون بی‌خوابی (الخوری، ۱۹۶۰: ۲۲۰) و فقدان آرامش (همان: ۹۱) رخ می‌دهد. وی در طول داستان و در مواجهه‌ی با دیگران، دچار هراس می‌شود و ترس آن را دارد که در حضور دیگران، دست‌هایش بلرزد و خطایی از او سرزند؛ به‌همین جهت سعی می‌کند تا حد ممکن از قرار گرفتن در حریم عمومی و اجتماعی به‌خصوص در جمع افراد جدید امتناع کند (همان: ۳۷).

دلالت‌های حرکات دست

دست یکی از پرکاربردترین اعضای بدن در ارتباطات روزمره به‌شمار می‌رود که از قدرتی بالا در انتقال پیام برخوردار است؛ حرکات دست در برخی از مواقع بسیار صریح‌تر و نافذتر از کلام عمل می‌کند. قسمت‌های مختلف دست، جهت انتقال پیام‌هایی گوناگون مورد استفاده قرار می‌گیرد (کلاهیجان و جمشیدی، ۱۳۹۲: ۱۲۰). به‌عنوان مثال، زدن دست به پشت دست دیگر، گرفتن چانه با دست، دست بر هم مالیدن و غیره، به مدلول‌هایی همچون اندوه، تحسر، تفکر عمیق، لذت درونی اشاره دارد (پهلوان‌نژاد، ۱۳۸۶: ۲۶-۲۵). برای درک و دریافت درست روابطی که به‌واسطه‌ی حرکات دست

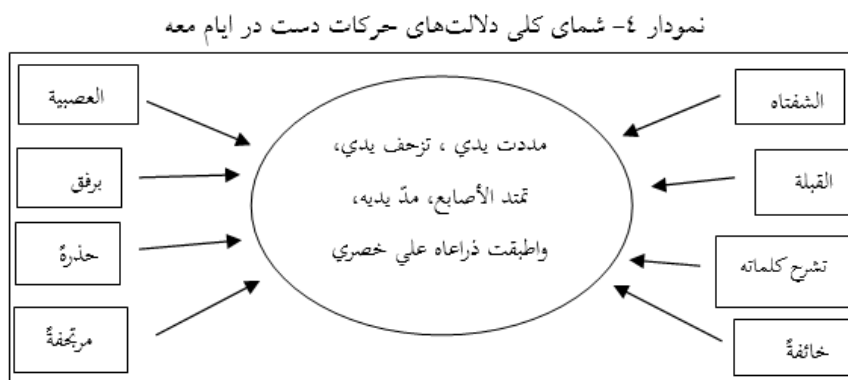
بررسی مناسبات دال و مدلول در ارتباطات غیرکلامی رمان آیام معه ۸۳

صورت می‌پذیرد، شناخت دال‌های مرکزی و همنشینی آن با دال‌های شناور حائز اهمیت است. در زیر به برخی از گزاره‌های مربوط به حرکات دست در رمان «آیام معه» اشاره می‌شود:

دال	مدلول	گزاره	پیام‌رسان	پیام‌گرا	زنجیره	رابطه
فشردن اشیاء	خشم	مددت یدی بعصیة أخذ لفافة، فصدمت المنفضة وأوقعتها	ریم	زیاد	تحقیر شدن ریم در برابر زیاد	۲۵۹
نوازش کردن	همدردی	وراحت یدی تزحف برفق علی جبهته	ریم	زیاد	مسائل کاری زیاد	۲۶۹
لرزیدن دست‌ها	ترس	الأصابع الطويلة الصفراء، وهي تمتد... حذرة خائفة... مرتجفة...	کارمند	ریم	شکست خوردن کارمند در طی فرایند بازی	۲۳۶
دراز کردن دست	تاکید کردن	مدّ یدیه، وانفجرت اصابعه ان تشرح کلماته	زیاد	ریم	جر و بحث زیاد با ریم	۲۱۱
در آغوش گرفتن	علاقه	اطبقت ذراعاه علی خصری، وجمع حبه فی قبلة حارة	زیاد	ریم	ابراز علاقه نسبت به ریم	۴۰۳

در ردیف ۱ الی ۵، واژه‌ی «الید» برحسب همنشینی با واحدهایی همچون «مددت یدی، تزحف یدی، تمتد الأصابع، مدّ یدیه، واطبقت ذراعاه علی خصری»، به ترتیب به مدلول‌هایی همچون «خشم، همدردی، ترس، تاکید کردن و علاقه» دلالت می‌نماید. این دال‌ها که از طریق قاعده‌ی همنشینی، مخاطب را متوجه‌ی مدلول موردنظر می‌نماید، از یک درهم آمیختگی واحدی برخوردار است. این در آمیختگی سبب می‌شود که «هیچ‌یک از واحدهای نشانه‌ای در این مجموعه، معنایی مستقل از مجموعه» نداشته باشند (احمدی، ۱۳۷۱: ۲۱) و تمامی آن‌ها در کنار هم، به مدلول مشخص پیام‌رسان «ریم، زیاد و کارمند» اشاره نموده و منجر به شکل‌گیری بافت ارتباطی منسجم در درون متن گردند؛ از دیگرسو، تفسیر جزء به جزء این دال‌ها پیامدهایی منفی به همراه دارد که مخاطب را از

مدلول‌های خشم، ترس، علاقه و غیره دور می‌نماید و به سوءتعبیر منجر می‌شود. نمودار زیر، بیانگر شمای کلی این زنجیره‌ی غیرزبانی است:

با بررسی آماری دلالت‌های حرکات دست در داستان «ایام معه»، مجموعه‌ای از مدلول‌های متنوع بدست آمده که در جدول زیر به آن‌ها اشاره می‌شود:

مدلول‌های حرکات دست	ابراز علاقه	دلداری	ترس	خشم	آشفنگی خاطر	عکس‌العمل	اندوه	ایجاد ارتباط	راه‌نمایی	جمع کل
بسامد	۴۱	۱۱	۷	۳	۳	۲	۱	۱	۲	۷۱
درصد	۶۰٪	۱۷٪	۹٪	۴٪	۴٪	۲٪	۱٪	۱٪	۲٪	۱۰۰٪

با دقت در آمار بالا، این نکته قابل دریافت است که بخش گسترده‌ای از مدلول‌هایی که به‌واسطه‌ی حرکات دست شخصیت‌های زنانه‌ی داستان صورت می‌پذیرد، حاوی پیام مثبت هستند؛ به‌عنوان مثال، مدلول‌های «ابراز علاقه» و «دلداری»، به ترتیب با نسبت‌های (۶۰٪) و (۱۷٪)، از جمله مدلول‌های پربسامد در حرکات دست و مدلول‌های منفی همچون «ترس، خشم، آشفنگی خاطر و اندوه»، از مدلول‌های کم‌بسامد حرکت‌های دست هستند. این ترتیب بسامد، گواه آن است که این شخصیت‌ها در جامعه‌ای که خفقان و بحران در اوج است، در قالب حرکات دست به‌یکدیگر ابراز

علاقه و محبت می‌کنند که از این طریق، فشار وارده را کاهش می‌دهند و به شکل‌گیری بافت ارتباطی مثبت منجر می‌شوند. «ریم»، به‌عنوان شخصیت محوری رمان «آیام معه»، با کمک حرکات دست، چنین فضایی را به خواننده القا می‌کند؛ اما ذکر این نکته حائز اهمیت است که چینش مدلول‌های اشارات دست توسط «ریم» نشان‌دهنده‌ی این موضوع می‌باشد که وی از ویژگی شخصیت‌های مهرطلب برخوردار است؛ بدین‌شکل که او با نشان‌دادن علاقه به دیگران و مشارکت در غم و غصه‌ی آن‌ها (دل‌داری)، تلاش می‌کند تا این ارتباط پابرجا و مستحکم باقی بماند؛ اما با این وجود، کماکان درگیر هیجان خشم و آشفتگی خاطر و اندوه است و به‌همین جهت، با سرکوبی خشم (بسامد اندک در حرکات دست) و پنهان‌کردن غم و اندوه، احساس وابستگی خود را به دیگران بیش از پیش تقویت می‌کند. در طول داستان، اتفاق افتاده که «ریم» برای دریافت محبت از دیگران، خود را به آب و آتش می‌زند (الخوری، ۱۹۶۰: ۲۰۹). بنابراین، می‌توان گفت دو عامل مهم شرایط دوران نوجوانی و جامعه‌تأثیر غیرقابل انکاری بر مهرطلب ساختن این شخصیت داستان داشته است.

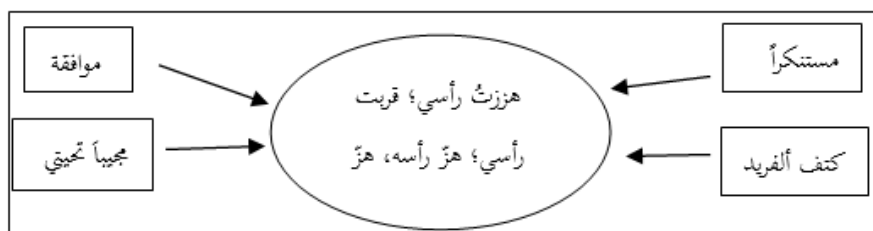
دلالت‌های حرکات سر

حرکات سر، جایگزین خوبی برای نشان‌دادن رفتارها و گفته‌های ناگفته است؛ لذا گاه از دایره‌ی واژگان نیز پیشی گرفته و مفهوم موردنظر را به مخاطب ارسال می‌نماید (کریمی، ۱۳۸۰: ۹۰). در مجرای ارتباطی، وقتی پیام‌رسان سر را به طرفین متمایل می‌سازد یا آن را به بالا و پایین تکان می‌دهد و حالت‌های مختلف دیگر به خود می‌گیرد، مدلول خاصی را به مخاطب انتقال می‌دهد و درک مدلول موردنظر پیام‌رسان، صرفاً از طریق شناخت درست دال مرکزی و همنشینی آن با دال‌های شناوری است که در واحدهای زبانی متنوع، به پیام‌گیر ارسال می‌گردد. در زیر به برخی از گزاره‌های مربوط به حرکات دست در رمان «آیام معه» اشاره می‌شود:

شماره	مذلول	گزاره	پیام‌رسان	نویسنده	آرکون
۴۳	تایید کردن	هزرتُ رأسی، موافقة	رم	عصام مهمانی عصر جمعه خانم سناء	
۳۸۱	اندوه	قربت رأسی المتعب بحركة الفطرية، لا دفن وجهي في كتف ألفريد	رم	آلفرد شکست عشقی ریم	
۲۴۴	احوال- پرسی	هز رأسه بفتور مجیباً تحیتی	زیاد	ریم دیدار ریم در منزل خانم سناء	
۵۸	مخالفت	هز رأسه مُستنکراً	زیاد	ریم شک و تردید زیاد نسبت به پاسخ ریم	

در ردیف الی ۴، برحسب همنشینی دال‌های مرکزی «هزرتُ رأسی؛ قربت رأسی؛ هز رأسه و هز رأسه» در کنار دال‌های شناوری همچون «موافقة، مجیباً تحیتی، مستنکراً، کتف ألفرید»، می‌توان حدس زد که هر کدام از آن‌ها به ترتیب به مدلول‌هایی چون (خشم، همدردی، ترس، تأکیدکردن، ابراز علاقه) اشاره می‌نمایند؛ از دیگرسو، می‌توان قرارگرفتن این دال‌ها در کنارهم که توانسته‌اند بنابر قاعده‌ی همنشینی به مدلول موردنظر اشاره نمایند، را جزء نشانه‌های قراردادی و فرهنگی به‌شمار آورد. این نظام اگر به‌درستی تفسیر نشود، به سوءتعبیر می‌انجامد؛ همچنین قادر نخواهد بود به درستی پیام‌گیر را به مدلول موردنظر خود همچون خشم، مخالفت و غیره رهنمون سازد. نمودار زیر، بیانگر شمای کلی این زنجیره‌ی غیرزبانی است:

نمودار ۵- شمای کلی دلالت‌های حرکات سر در رمان ایام معه

با بررسی آماری دلالت‌های حرکات سر در رمان «آیام معه»، مجموعه‌ای از مدلول‌های متنوعی به دست آمده که در جدول زیر به آن‌ها اشاره می‌شود:

مدلول‌های حرکات سر	تأیید کردن	تأسف	اندوه	عکس‌العمل	آحوال‌پرستی	آرامش‌ناظر	مخالفت	نوع حرکت
بسامد	۲۱	۸	۵	۲	۲	۱	۱	۴۰
درصد	۵۲٪	۲۲٪	۱۲٪	۵٪	۵٪	۲٪	۲٪	۱۰۰٪

بر اساس جدول فوق و با مقایسه‌ی آمار مدلول‌های اشارات سر در داستان «آیام معه»، چنین دریافت می‌شود که بخش گسترده‌ای از این مدلول‌ها حاوی پیام مثبت هستند؛ به طوری که مدلول «تأیید کردن» با نسبت (۵۲٪)، از آمار بالایی در رمان مذکور برخوردار است. «ریم» در کنار برخی از شخصیت‌های زنانه‌ی داستان، ویژگی شخصیت‌های مهرطلب را داراست اما به علت روحیه‌ی حساس و انعطاف‌پذیرش، قادر به مقابله با خشونت‌های جامعه‌ی مردسالار نیست و در نتیجه مجبور می‌شود حرف‌های مخاطبانش را تأیید نماید. وی همواره در طول داستان، در برابر خواسته‌ی دیگران سر تعظیم فرود می‌آورد و به همین دلیل جرأت انتقاد از دیگران یا بی‌احترامی به آن‌ها را ندارد. او فردی بسیار زودرنج (الخوری، ۱۹۶۰: ۳۴)، حساس (همان: ۵۸)، احساساتی (همان: ۲۱۷) و وابسته (همان: ۲۷۱) است و به دلیل وابستگی و ترس از دست‌دادن مخاطبِ مطلوب (همان: ۹۳)، تا حد زیادی از خودگذشتگی نشان می‌دهد؛ اما در درون، از آنچه که انجام می‌دهد و آنچه که در ازای آن دریافت می‌نماید، احساس رضایت ندارد. این دوگانگی در رفتار، موجب ایجاد نوعی اضطراب بنیادی در وجودش می‌شود که پیامد آن، شکل‌گیری مدلول‌های منفی همچون تأسف (۲۲٪)، اندوه (۱۲٪)، عکس‌العمل (۵٪) و مخالفت (۲٪) است.

نتیجه‌گیری

در پاسخ به پرسش اول پژوهش باید گفت، دال‌های غیرکلامی مرتبط با دلالت چهره از بسامد بالایی در رمان «ایام معه» برخوردار است و این میزان از بسامد، نشان‌دهنده‌ی این حقیقت است که زنان به‌ویژه در جامعه‌های مردسالار از گفتارهای قطعی می‌پرهیزند و نوعی تعریض در گفتار اغلب آنان وجود دارد. آن‌ها تقاضا یا اعتراض خویش را نیز غیرمستقیم بیان می‌نمایند؛ دلیل این روش ارتباط ریشه‌گرفته از موقعیت متزلزلشان در اجتماع مردسالار است. از دیگر سو، این میزان کارکرد بدان جهت است که در ارتباطات غیرکلامی شخصیت‌های رمان، به‌ویژه زمانی که طرفین گفتگو زن باشند، حالات چهره که شامل حرکات لب و دهان و اشارات چشم است، بیشتر قابل استفاده و قابل رؤیت می‌باشد و از جمله عمده‌ترین مجاری پیام‌رسانی است که حجم عظیمی از اطلاعات، در زمانی نسبتاً کوتاه از آن طریق و به شکل نگاه، خنده، گریه و بوسه به پیام‌گیر انتقال می‌یابد. درباره‌ی اهمیت اشارات چشم در ارتباطات غیرکلامی شخصیت‌های رمان باید به این نکته اشاره داشت که چشم برآیند چهره است و در برملا ساختن رازهای پوشیده‌ی فرد، با دیگر اجزاء چهره مشارکت می‌کند. امری که در طول داستان و در روابط میان‌فردی شخصیت‌های زن داستان به‌ویژه «ریم» مشهود است. در پاسخ به پرسش دوم پژوهش، این نکته قابل برداشت است که مدلول‌های زبان بدن در داستان «ایام معه»، بیشتر در دایره‌ی مفاهیم مثبتی همچون خوشحالی، ابراز محبت، آرامش خاطر، دلداری و ایجاد ارتباط قرار می‌گیرد که غلبه‌ی تیپ «مهرطلب» در توصیف شخصیت‌های زنانه‌ی رمان، علت اصلی این خصیصه است. به‌عنوان مثال قهرمان داستان، «ریم»، در طول مقاطع داستان شخصیتی مهرطلب است که تلاش می‌کند از حریم عمومی و اجتماعی با افراد متعدد فاصله بگیرد و پس از پیدا کردن مخاطب خاص خود یعنی آلفرد نامزد پیشین و زیاد، موسیقین بیروت، او را به حریم خصوصی و در نهایت حریم صمیمی وارد می‌کند و اینچنین «ریم» در طول ارتباط، از محور قدرت به محور همبستگی گرایش خیره‌کننده‌ای می‌یابد (همبستگی ← مدلول مثبت). اگرچه «ریم» و برخی دیگر از شخصیت‌های زنانه‌ی داستان در طول دوران کودکی و نوجوانی

بررسی مناسبات دال و مدلول در ارتباطات غیرکلامی رمان آیام معه ۸۹

خود از مهرِ نابی برخوردار نبوده‌اند، اما امواج وابستگی و نیاز را در خود زنده نگه داشته‌اند (وفاداری ← مدلول مثبت)؛ تا جایی که باعث می‌شود تا دیگران او را بپسندند. آن‌ها اغلب تمایلات درونی خود را سرکوب کرده و ضد آن را در خود پرورش می‌دهند که حاصل آن، تکیه کردن به مخاطبی خاص و احساس وابستگی نسبت به اوست (تعهد در وابستگی ← مدلول مثبت). همچنین آن‌ها به علت روحیه‌ی حساس و انعطاف‌پذیر خود، قادر به مقابله با خشونت‌های جامعه‌ی مردسالار نیستند که در نتیجه مجبور می‌شوند تا حرف‌های مخاطبان‌شان را تأیید نمایند (تأییدگری ← مدلول مثبت).

جدول زیر نشانگر بسامد بالای مدلول‌های مثبت در دلالت‌های زبان بدن در رمان

«آیام معه» است:

جمع کل		دلالت‌های سر		دلالت‌های دست		دلالت‌های حرکتی		دلالت‌های چهره		آیام معه
-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	
۳۶۹	۵۴۰	۱۸	۲۷	۲۰	۶۹	۵۶	۸۲	۲۷۵	۳۶۲	
%۴۰	%۶۰	%۲	%۳	%۲	%۸	%۶	%۹	%۳۰	%۴۰	

پی‌نوشت‌ها

1. Edward Sapir
2. Lakoff
3. Indirect request

۴- به علت محدودیت صفحات مقاله، شاهد مثال‌های منتخب از هر جدول توضیح داده شده است و جزئیات بقیه‌ی شاهد مثال‌ها به صورت خلاصه در جدول قید شده است.

منابع و مأخذ

- أسعد عرار، مهدي (۲۰۰۷م). البيان بلالسان: دراسة في اللغة الجسد. ط ۱. بيروت: دار الكتب العلمية.
 برهومة، عيسى (۲۰۰۲م). اللغة والجنس: حفریات لغوية في الذكورية والأنثوية. ط ۱. عمان: دار الشرق

- بیز، آلن (۱۹۹۷م). *لغة الجسد: كيف تقرأ أفكار الآخرين من خلال إيماءاتهم*. ترجمة: سمير شياخي. ط ۱. بيروت: الدار العربية للعلوم.
- بیز، آلان وباربارا بیز (۲۰۰۸م). *المرجع الأكيد لغة الجسد*. ط ۱. رياض: مكتبة جرير.
- تشاندر، دانيال (۲۰۰۸م). *أسس السيميائية*. ترجمة: طلال وهبه. ط ۱. بيروت: المنظمة العربية للترجمة.
- التفتازاني، سعدالدين (۲۰۰۱م). *المطول شرح تلخيص مفتاح العلوم*. تحقيق: هنداي. عبدالحميد. بيروت: دارالكتب العلمية.
- توهامي، إيمان (۲۰۱۳م). «سيميائية الجسد في روايه "أحلام مريم الوديعه" لواسيني الأعرج». جامعة محمد خيصر: رسالة الماجستير.
- الحسين، سلوى و محمد تركو (۲۰۱۶م). «مهارات التواصل غيراللفظي لدى المعلمات وعلاقتها بالتفاعل الاجتماعي عند أطفال الرياض». جامعة البعث: الأبحاث العلمية في كافة المجالات. السنة ۱۷. العدد ۵۳. صص ۱۴-۴۹.
- الخورى، كويت (۱۹۶۰م). أيام معه. ط ۳. بيروت: المكتب التجاري.
- السعيد، هلا (۲۰۱۶م). *الإعاقة السمعية دليل علمي وعملي للآباء والمتخصصين*. ط ۱. القاهرة: دار العلم.
- شحرور، ليلي (۲۰۰۹م). *فن التواصل والإقناع دليلك إلى النجاح في العمل والمجتمع*. ط ۱. بيروت: الدار العربية للعلوم ناشرون.
- الفاخوري، عادل (۱۹۹۰م). *تيارات في السيميائية*. ط ۱. بيروت: دار الطليعة للطباعة والنشر.
- كيليام، سوزان (۱۹۹۴م). *لغة الجسد*. مترجم: إدوارد أبوحمراء. ط ۲. بيروت: دار الحكايات
- العربي، محمد بن مسعود (۲۰۱۳م). «اللغة والأنساق السيميائية الأخرى عند العرب». جامعة الجلفة: دراسات وأبحاث. السنة ۶. العدد ۱۳. صص ۴۹-۵۶.
- آرژيل، مايكل (۱۳۷۸ش). *روان شناسی ارتباطات و حرکات بدن*. ترجمه: مرجان فرجی. ج ۱. تهران: مهتاب.
- احمدی، بابک (۱۳۷۱ش). *از نشانه‌های تصویری تا متن به سوی نشانه‌شناسی ارتباط دیساری*. ج ۱. تهران: نشر مرکز.
- پهلوان نژاد، محمدرضا (۱۳۸۶ش). «ارتباط غیرکلامی و نشانه‌شناسی حرکات بدنی». انجمن زبان‌شناسی ایران: زبان و زبان‌شناسی. دوره ۳. شماره ۲: صص ۱۳-۳۰.
- حاجتی، سمیه و احمد رضی (۱۳۹۱ش). «کارکرد کنش‌های ارتباطی برون زبانی در داستان‌های مصطفی مستور». دانشگاه یزد: *کاوش‌نامه زبان و ادبیات فارسی*. دوره ۱۳. شماره ۲۵: صص ۱۶۷-۱۹۶.
- ریچموند، ویرجینا پی و جیمز سی مک‌کروسکی (۱۳۸۷ش). *رفتار غیرکلامی در روابط میان فردی*. ترجمه: فاطمه سادات موسوی و ژیلای عبدالله‌پور. ج ۱. تهران: دانژه.

بررسی مناسبات دال و مدلول در ارتباطات غیرکلامی رمان آیام معه ۹۱

سجودی، فرزانه (۱۳۸۰ش). نشانه‌شناسی: نظریه و عمل: مجموعه مقالات. چ ۱. تهران: علم.
فرهنگی، علی‌اکبر (۱۳۸۰). ارتباطات انسانی. چ ۵. تهران: غزال.
کریمی، عبدالعظیم (۱۳۸۰ش). الگوهای نمادین و غیرکلامی در تعلیم و تربیت نامرئی. چ ۱. تهران:
منادی تربیت.
کلاهچیان، فاطمه و زهرا جمشیدی (۱۳۹۲ش). «بررسی کارکرد رفتارها و ارتباطات غیرکلامی در
شازده احتجاب». دانشگاه رازی: جستارهای داستانی در ادب فارسی. دوره ۱. شماره ۳: صص
۱۱۱-۱۳۴.

لوئیس، دیوید (۱۳۸۱ش). زبان بدن راز موفقیت. ترجمه: جالینوس کرمی. چ ۱. تهران: مهرجالینوس.
Jespersen, O (1922). **Language: Its Nature, Development and Origin**. London: George Allen and Unwin.
Lakoff, Robin (1975). **Language and Women's place, Berkeley**. California: University of California.
Sapir, E (1931). **Language: An Introduction to the Study of Speech**. New York: Harcourt, Brace.
Segal, Jeanne (2011). **The Language of Emotional Intelligence**. New York: McGraw-Hill.

دراسة العلاقة بين الدال والمدلول في التواصل غيرالكلامي لرواية أيام معه

فرزان شهركي^١

عبدالباسط عرب يوسف آبادي^٢

علي اصغر حبيبي^٣

الملخص

لا تختص الوظيفة التواصلية بالرسالة اللسانية المنطوقة فحسب، بل توجد في أنظمة غيرلسانية أخرى تُعرف بالتواصل غيرالكلامي. وفي النص السردي فإنّ قسماً غيرقليل من التواصل غيرالكلامي يتحقّق من خلال العلاقة بين مجموعة من الدالات والمدلولات، فكل خطاب منطوق هو نسق من العلامات غيرالكلامية. تسعى هذه الدراسة وفقاً للمنهج الوصفي- التحليلي للكشف عن وجوه العلاقة بين الدال والمدلول في التواصل غيرالكلامي في رواية أيام معه (١٩٦٠م) لكوليت الخوري. تدلّ النتائج علي أنّ تعبيرات الوجه تعتبر من أهم طرق التواصل غيرالكلامي وهي من أحد الوسائل الضرورية للتواصل الاجتماعي بين البشر وتفصح عيون الشخصوس النسوية للرواية عن الكثير مما تشعر أو تفكر به. ومن منظور آخر فإنّ المدلولات الإيجابية للدالات غيرالكلامية للشخصوس تنتمي إلي تعابير إيجابية معبّرة عن رضي الشخصوس عن الماضي والسعادة الحالية والأمل في المستقبل.

الكلمات الرئيسية: السيمائية، الدال، المدلول، التواصل غيرالكلامي، أيام معه، كوليت الخوري.

١ - ماجستير اللغة العربية وآدابها بجامعة زابل

٢ - أستاذ مساعد في قسم اللغة العربية وآدابها بجامعة زابل

٣ - أستاذ مشارك في قسم اللغة العربية وآدابها بجامعة زابل